

Nemət Veysəlli

Bu təbii qanundur. İnsan ömrünün axırlarında, yaşlı və ahıl çağlarında keçib gəldiyi həyat yolları, onun keçid və döngələrini tez-tez xatırlayır. Mən kiməm, haradan gəlib, hara gedirəm? Düşüncələrim, ağrılarım, uğur və itir-diklərim. "Geriya yol varmı..."da mən belə mətləblərlə üzləşmişəm. Həyatı-mın əhəmiyyətli məqamlarını, uşaqlıq və yeniyetməlik illərində yadımda qalanları, xatırlanması vacib olan detalları, anları qeydə almağa çalışmışam. Bu əlyazmada həyatımın elə incə, in-tim anlarını qələmə almışam ki, bəlkə də bütün bunlar oxucularda təəccüb və təəssüb hissi doğuracaq. Deyə-cəklər "burada söylənilənləri geniş oxucu ixtiyarına verməyə ehtiyac var-dımı?"

Fikrimi ha yana yozursunuz, yozun, mənim həyatım bu məqamlardan, döngə və keçidlərindən ibarətdi. Bu mənim həyatımdır.

***Müəllif
12.03.2018***

Olub keçənlər, düşüncələr 21 mart, 1941-ci il

Atam - Mehdiyev Bayramalı Mehdi oğlu 1941-ci ilin səhəri, martın 20-də atı-nı buğda ilə yükləyib qonşu Qacar kən-dinə, oradakı su dəyirmanına yollanır. Veysəlidən Qacar kəndinə, Köndələn çayının üstündəki dəyirmanı getmək üçün bir neçə istiqamət mövcuddu: Rzalar obasından keç Quzumkəndə (Martu-ni), ya da Yal yoluna. Yaşıl sarmaşiq ki-mi dağların, dərələrin sinəsinə dolaşan əyri-üyrü yollarla qalxırsan lap zirvələrə - Ağoğlan dərəsinə tərəf. Bir-birinə söy-kənmiş, bir-birinə dayaq silsilə dağların o üzünə aşırısan - düzəngahdı, qarator-paqdı - ta Sarışının dəyirmanına kimi. İstəsən heç Ağoğlan dərəsinə, ucu-bu-cağı görünməyən tut bağlarına dönməyə də bilərsən - bağların ətəyindən, çay bo-

yu, Aşağı Divanalılardan qalxırsan Qa-car kəndinə.

Hə, bax, bu da Qacarı su dəyirmanı. Səma ilə, buludlarla əlləşən nəhəng qoz ağaclarının iri gövdələri, qol-budaqları çay qırağındakı dəyirmanı görünməz et-mişdi. Dəyirman, dəhnəqarışıq, arxı, pərləri ilə birgə qalırdı qoz ağacının iri qol-budaqlarının altında. Hətta, Qacar kəndində elə qoz ağacları mövcuddu ki, onun qol-budağı geniş kənd yollarının üstünü çətin kimi tutmuşdu.

Mənbəyini Xəzəzin meşələri, Herher və Pus bulağı deyilən tərəflərdən götü-rən Qarqar çayı dəyirmanı çatır-çatmaz əyilib-bukülürdü, çoxdalğalı burulğan yaradırdı. Göm-göy, göz yaşı kimi duru çayın dibində quyruqlarını şappıldada-şappıldada üzən, iti burunlarını çay daş-larının altına soxan fareli xüsusi torla, tə-lə ilə tutmağa heç ehtiyac da yoxdu. Də-yirmanda növbəsini gözləyən nobatçı-lar, Qacarı qazdan ayıq uşaqları farel balıqlarını havaya qalxandaca, çayın əks istiqamətinə sıçrayandaca qamarla-yırdılar. Köndələnçayın suyu o qədər so-yuq idi ki, balıq həvəskarlarının ayaqları, əlləri qıpqırmızı qızarmışdı. Bir azdan çaydan tutulan farelin şorbasının xoş ət-ri dəyirmanın çax-çaxının, su şırıltısının səsinə qarışır, ətrafa xoş ovqat gətirirdi. Geriya - kəndə qayıtmaq vaxtıdır. "Həm də Nənəxanımı evdə, ağır vəziy-yətdə qoyub gəlmişəm".

Qacar kəndinin içindən, kəndin dağ-lara söykənən səmtindən Ağoğlan dərə-sinə sərt ciğirlər qalxır. Buna nə adı ver-rirsiniz verin - ciğirmı, dağ yolumu - söh-bət bunda deyil. At, ulaq üçün hesablan-mış bu ciğirə yuxarılara qalxdıqca - Qa-car, Dövlətyarlı, Qərəmmətli, Cəmilli kəndləri ayaqların altında qalır.

Uzun çəkəkək söhbətimin bu məqa-mında qərribə bir detal yadımdan çıxıb. Atam, beli yüklü atı ilə Qacar kəndindən aralanar-aralanmaz yükü aşır. Niyə aşır, nə üçün aşır, bunları mən də bilmirəm. Maraqlı burasındadır ki, çəni, dumanı, qarı, yağışı qaş-göz arasında baş verən bu çöllükdə hər an yağış, qar yağa bilər-di. Neçə gündən bəri çəkdiyin əziyyət də məhv olardı. Belə bir narahat yerdə səni yağış tutdumu - un islanacaqdı. Belə bir gərgin məqamda əslən Qacardan boylu-buxunlu, cüssəli bir cavan atama tuş gəlir. İşin nə yerdə olduğunu görən cavan atama əməlli-başlı köməklik gös-

tərir. Sonralar, çox-çox sonralar anam danışdı ki, hətta qacarlı cavan oğlanla atamı qısa, atüstü söhbətləri də olub.

Kömək etdiyinə görə atam cavan oğ-lana minnətdarlığını bildirib, axırda da adını soruşub.

Cavan oğlan "Adım Nemət"dir, - de-yib. Atam bu adı yadında saxlayır. Belə-liklə, axar-baxarlı bir yerdə - bir tərəfdən Xəzəzi meşəsi, o biri tərəfdən üzü aşağı axıb gedən Köndələn çay, iri gövdəli qoz və tut bağlarının geniş mənzərəsi açılan bir yerdə atamla cavan oğlan arasındakı qısa söhbəti bitir.

Təqribən dörd-beş saatdan sonra Ağoğlan dərəsi, tut bağları, Muses in dəyirmanı arxada qalır. Dağlardan üzü aşağı düşürsən - Yal yolu uzanıb gedir. Yal yolunun zirvəsindən baxırsan elə bil Yuxarı Veysəlli əllərinin içindədi. Kiçik kənd dağlar silsiləsinin ətəklərinə səpələnmişdi. Axırıncı ev Səfəralının idi. Həsənqara Bağirovun daş evi isə dağın döşündəydi. Uzun müddət Bakı şəhər metropolitenində çalışan və Abşeronda da rəhmətə gedən Əliyev Teymur Mirza-lı oğlunun baxımsız və unudulmuş evi isə az qala Qulu qayasının qarnına gir-mişdi. Həyətlərində də bir neçə tut ağa-cı vardı. Hamısı da bedanaydı.

Lap uşaqlıq illərimdən həyət-bacası baxımsız evləri görəndə bu mənə dərd gətirir, boynu bükülmüş, yarpaqları sol-muş ağacları becərilməyən həyətləri gö-rəndə, özümdən asılı olmayaraq, kədər-lənirəm.

Rzalar obası qurtardıqdan sonra yed-diillik məktəbə qədər evlər seyrəkdi.

...Yal yolunun qənşərindən iki mərtə-bəli daş evimiz ap-açıq qorunurdu. Ala-bula qaya daşlarından hörülmüş, divar-ları, mərmər tərkibli guşə daşları, qapı-mızdakı bir çox tut ağacı.

Belə bir xoş ovqat məndə dəfələrlə təkrarlanır. Uşaqlıq və yeniyetməlik illə-rimdə hər dəfə ya Zadorun, ya Musisin, ya da Qacar su dəyirmanlarından geri qayıdanda, Ağoğlan dərəsi, o uzun və paralel yollar arxada qalanda - Yal yolu-nun zirvəsinə çaxanda, dağların qoynu-na sığınan üstü küləşli evimizi görəndə elə bil dünyanı mənə verirdilər. Anam, qardaşlarım yadıma düşürdü.

...Atam, 1941-ci il martın 21-də sə-hər-səhər evinə çatır. Atın yükünü açır.

Nədənə, səhər-səhər nə səkkiz yaşlı böyük qardaşım Valeh, nə də anam qa-bağına çıxmırlar. "Bunlara nə olub, görə-sən haradadırlar?" Atam var-gəl etdiyi bir məqamda Əziz nənə eyvanda görü-nür. Həyətdə atamı görən kimi ona gö-zaydınlığı verir.

- Ay Bayramalı, gözün aydın, - deyir. - Oğlun olub, daha səni gözləmədik, adı-nı da Bayram qoymuşuq.

Atam ani pauzadan sonra - yox, Əziz nənə, - deyir. - Yolda atımın yükü aşmış-dı. Qacar kəndindən "Nemət" adlı bir ca-van mənə yaman kömək etdi. Təzə do-ğulan körpəyə də onun adını qoyacam - "Nemət".

Əziz nənə:

- Allah xoşbəxt etsin, atalı-analı böyü-sün.

Bununla da mənim adqoyma məra-si-min sona çatıb.

Anamın söylədiklərinə görə atam 1941-ci il, iyunun 22-də Əstəmir dərə-sində taxıl biçirmiş. Səhər-səhər yemək, içməyini, çinini, orağını da götürübmüş. Kənd adamı biçinə, kövsənə nə aparır? Qatıq, bir bardaq su, bir də təndir çörə-yi. Qızmar günəş başını, üz-gözünü qar-smasın, yandırmasın deyə, özləri ilə nə-zik dəsmal da götürürlər. O zamanın bi-çinçiləri dəsmalı tez-tez isladib, onu elə nəmli-nəmli başlarına bağlayırmışlar.

Ərazi-inzibati bölgüyə görə Yuxarı Veysəlli kəndi Qaryagin (indiki Füzuli) rayonundan ərazicə xeyli aralıdı. Mara-qlıdır, o zamanlar hərbi mükəlləfiyyətli şəxslərə çağırış vərəqələrini Qaryagin-dən, Qaryagin hərbi komissarlığından Yuxarı Veysəlliyyə kimlər, hansı nəqliyyat vasitələri ilə - at arabası iləmi, elə belə pay-piyada çaparlamı, maşınlamı - gəti-rirdilər, - bilmirəm.

Bu qəliz dünyanın gəliş-gedişindən o qədər də başı çıxmayan atam sonralar Böyük Vətən Müharibəsi adlanan sava-şın başladığını, almanların SSRİ-yə hü-cum etdiyini Əstəməz dərəsində, yarım-çıq qalmış vərənin üstündə eşidir. Hərbi komissarlığın əməkdaşının müşayiəti ilə evinə gəlir, anamla, uşaqları ilə vidala-şır, cəbhəyə yollanır və bir daha geri qa-yıtmır. Şimali Qafqaz uğrunda gedən döyüşlər zamanı (1942) həlak olur.

Sonralar, təqribən 1942-ci ilin qışında atamdan "qara kağız" gəlir. Anam iyirmi

altı yaşından dul qalır. O zamanlar mən üç aylıq, böyük qardaşımın isə səkkiz yaşlı varmış. İki uşaq ilə, cavan yaşların-dan həyat yoldaşını itirən qadının sonra-kı taleyini təsəvvür edirsinizmi? Anamı, bizi sonrakı illərdə nələr gözləyirdi? Du-mana, çənə bulənmiş yaddaşımın üs-tündən o illərə, aylara boylanıram. Söze, ifadəyə gəlməyən hadisələr, olaylar, xoş və qəmli günlərlə yanaşı, ağır və faciəli günlərim. İnsan həyatı, ömrü o qədər do-lanbac, ağılı, qaralı çalarlardan ibarətdir ki, hə, deyəsən ki, mən hər şeyi dərk et-mişəm, hər şeyi aydınlığı ilə bilirəm - vallah, banların hamısı gülməli, qeyri-səmimi söhbətlərdir.

Belə-belə məsələlərdə aydınlıqdan, dəqiqlikdən danışmaq, fikir söyləmək heç cür mümkün deyil. Olsa-olsa hadi-sələrin, illərin qaranlıq toruna düşüb ça-balayan detallardan, bu detalların kon-turlarından söhbət gedə bilər. Artıq qo-calmış, heydən düşmüş yaddaşımda o illərin zərrələri, qılgıncıları ilişib qalıb.

Veysəlli və veysəllilər Bir az da başqa mətləblər haqda

Veysəlli camaatı kimdi, görəsən hara-dan gəlib hara gedirlər? Bəlkə də elə in-di məskunlaşdıqları yerlərdən, dağların, dərələrin qoynundan çıxıblar? Bu cama-at elə qoynunda məskən saldıqları Qara qaya, Qulu qayası kimi qədim və əzə-mətlidir. Söylədiklərim mövzu ətrafındv xırda, öteri məqamlara da toxunmaq mümkündür. Füzuli rayonunda iki Vey-səlli kəndi mövcuddu: Aşağı və Yuxarı Veysəlli. Cəbrayıl rayonunda da iki kənd var: Daş və Göyərçin Veysəllisi. Deyilə-nə görə, Şamaxıda da Veysəlli adlı kən-dlər var. Eşitdiyimə, bildiyimə görə Tür-kiyədə də Veysəlli adlı kənd var. Sada-ladıqlarımın, dediklərimin tarixi, topono-mik baxımdan dəqiqliyinə heç cür zəma-nət verə bilmərəm. Tarixi faktları araş-dırmaq məsələsində fərlı-başlı mütəxəs-sis deyiləm. Bu əlyazmada qarşıma heç belə maarifləndirici məqsəddə qoyma-mışam. Mən özümün yetmiş altı yaşlı ömrümün dolaylarını, eniş və yoxuşlarını yaddaşımın öləziyən vaxtında yadıma salmaq, araşdırmaq istəyirəm. Ağılim, yaddaşım ancaq və ancaq şəxsən özü-mün, öz başıma gələnləri, dərk etdiyim, anladığım mətləbləri yada salmaq, işiq-

landırmaqdır. Hə, durum car çəkim ki, mən böyük bir elatin - Veysəlli kəndinin və Veysəlli camaatının keçdiyi tarixi yol-ları, inkişaf və tənəzzül mərhələlərini araşdıracam, tədqiq edəcəm - bu cəhd-lər çətin söhbətdi. Mən sözün dəqiq və birbaşa anlamında öz şəxsi duyğularımı, uşaqlıq və yeniyetməlik çağlarımda gör-düklərimi, müşahidə etdiklərimi, ürəyim-də ilişib qalanları yazmağa cəhd göstə-rəcəm. Uzaqbaşı anam, qardaşlarım, əmi və dayılarım, qonum-qonşular - bir sözlə, ətrafımdakılar, yaxından ünsiyyət-də olduğum adamlar haqda fikir söylə-yəcəm. Atam, nədənə Yal obada, - qonşuluqlarında deyil, gəlib Rzalar oba-sında ev tikdirmişdi.

Heç atamın bu addımının konkret sə-bəblərini də bilmirəm. Güllüzlü Şura bibi-min dediyinə görə, ata babamın - Mehdi kişi çoxarvadlıymış. Atam o biri qardaş-ları ilə ata tərəfdən doğma, ana tərəfdən isə ögeydi. Xoşagəlməz haldır ki, mən heç atamın anasının, ata nənəmin ad və soyadı, ulu nənələrimin adları da məlum deyil.

Bircə onu bilirəm ki, atam ana tərəf-dən sürücü Əvəz, Aşıq Vəli İmanovlarla qohumdu.

Onların bu qohumluqları nə dərəcədə yaxındı, uzaqdı, - heç bunlar haqda da dəqiq məlumatım yoxdur. İndi bu ahıl çağımda bilmək istədiklərim, bu mətləb-ləri görə mən çoxdan, sağ ikən atamın ana qohumlarından öyrənəydim.

Hələ yaxşı ki, atamın - Mehdiyev Bay-ramalı Mehdi oğlu - adını, soyadını ta-mam-kamal öyrəndim. Atamın ata bala-sının adı Bəndəalı, ulu babamın adı isə Cəmilmiş. Yadımda qalanlar, bildikləri-min sərhəddi bu xətdən o yana keçmir. Məsələ burasındadır ki, atam cəbhəyə yollananda evdən yeganə, baş barmaq boyda fotosəklini də özü ilə aparıb. "Nə-nəxanım, çətin ki, mən bu müharibədən qayıdam", - deyib.

Yeganə fotosəklini özü ilə aparmaq - arxada qalanlar - anam və bizim üçün faciəydi. Maraqlıdı, üstəlik də cəbhəyə yollanan anda bu cür sarsı-dıcı sözləri söyləməyə, görəsən, ehti-yac varmıdı? Deyilənə görə, atam uzun müddət çöldə-bayırda dolaşıb. Müharibədən qabaq çobançılıq, mal-qara saxlamaqla yanaşı, qəssablıq da edib. Anasını erkən itirib. Atası Bən-dalı ilə ara-sıra münaqişələr, çölçülük həyatı, bəlkə bu amillər atamın xasiy-yətinə pis təsir göstərib. Anasını er-kən itirməyi, ögey-doğmalığ, elə ca-van yaşlarındanca həyatın sərt üzü ilə rastlaşmağı - onun ürəyini buzlaşdı-rıb, soyuqqanlı edib.

(ardı gələn sayımızda)